

Indistinktion

Af Bülent Diken og Carsten Bagge Laustsen

Bülent Diken og Carsten Bagge Laustsen behandler her overgangen fra disciplinære magtteknikker til kontrolteknikker og terror, som organiserende former i det urbane rum. I forlængelse af den italienske filosof Giorgio Agamben beskriver de hvordan byen i tiltagende grad erstattes af, eller tager form efter, undtagelsens og lejrens logik. Bülent Diken og Carsten Bagge Laustsen har i fællesskab bl.a. udgivet bøgerne I terrors skygge og The culture of exception. Teksten har tidligere været bragt i tidsskriftet Distinktion, som openhagen takker for tilladelse til at bringe teksten her.

“I dag er det ikke byen, men snarere lejren som er det grundlæggende biopolitiske paradigme i Vesten”
(Agamben 1998: 181).

Fokuset på det urbane spørgsmål er siden slutningen af 1970erne forskudt fra spørgsmålet om sociale bevægelser til spørgsmålet om social kontrol og vold, fra politisk kamp til 'postpolitisk' risikohåndtering. Byen transformeres dermed i stigende grad til en netværksby: til et fragmenteret rum holdt sammen af mobilitetsbaserede teknologier og fleksible former for magtudøvelse. Inden for denne kontekst er skiftet fra et 'disciplinsamfund' til et 'kontrolsamfund' afgørende. Endvidere bliver det i stigende grad klart, at kontrolsamfundets postpolitiske orden ikke er nogen fredfyldt social orden, men at den bringer nye former for vold med sig: terror. Artiklen diskuterer forholdet mellem disse tre forbundne magtformer (disciplin, kontrol og terror) ved at fokusere på deres fællesnævner, nemlig skabelsen af zoner af 'indistinktion'. Med Giorgio Agamben argumenteres der for, at det er 'lejrens' og ikke byens logik, der kombinerer disciplin, kontrol og terror, og som tjener som det biopolitiske paradigme for samtidige samfund.

I 12 Monkeys møder vi en storby invaderet af planter og dyr - heriblandt også de tidligere beboere i byens zoologiske haver.¹ Byboerne selv er som følge af et biokemisk angreb tvunget ned i underjordiske huler. I den portrætterede storbyjungle er loven privatiseret og kaos reglen. Den arketypiske modstilling af civilisation og barbari er således vendt om: Byen er ikke længere rammen for kultur, dannelse og civilisation, men derimod kendetegnet ved en naturtilstandens alles kamp mod alle. Terror konfronterer dagligt byens indbyggere med en allestedsnærværende frygt. Ikke en frygt for at overtræde loven, men en frygt som har sit udspring i bevidstheden om, at der ikke længere er en lov at overskride. Byens beboere trækker sig derfor tilbage til deres 'sikre' domæner, hvormed byen som et rum for kollektiv konsumtion og demokratisk debat ophører med at eksistere.

Har vi ikke her det moderne bylivs grundlæggende fantasi? Byen forstås som et farligt og uforudsigeligt rum, hvor overlevelse er det primære mål: derfor junglemetaforen. Helten i 12 Monkeys genopfører samfundets og civilisationens skabelsesmyte. Han skaber og garanterer sikre zoner, nøjagtigt som suverænen gjorde det i Thomas Hobbes' Leviathan. Med denne decisionistiske handling sættes en sondring mellem ret og kaos og mellem humanitet og nøgent liv. Forskellen er imidlertid, at det ikke længere er staten, som garanterer borgernes liv. I stedet vokser en række private magtmonopoler frem: forskansede fællesskaber, bevogtede virksomheder, videoovervågede butikssarkader m.fl. Eller måske er diagnosen her for stærk. Måske er det centrale, at byen ikke længere opleves som et sikkert sted, og at sikkerhed dermed forstås som ens eget ansvar. Om byen 'reelt' set er blevet mere eller mindre sikker, er af mindre betydning. Ændrede perceptioner er tilstrækkelige til at ændre den urbane geografi radikalt.

Historisk har byen været forstået som et disciplinært, afgrænset rum. Tænk blot på bymure. Det centrale var en handling, der gennem etableringen af disciplinære aflukker inkluderende nogle og ekskluderende andre. På indersiden voksede en retsorden frem, og på ydersiden en retsløs tilstand. Man må imidlertid spørge, om denne forståelse også er adækvat som en beskrivelse af det moderne byliv (eller af det klassiske for den sags skyld). Dette byliv er ikke blot karakteriseret ved en sondring mellem indenfor og udenfor, mellem center og periferi og mellem inklusion og eksklusion, men også ved et væld af grænseoverskridende bevægelser - hvad vi vil kalde kontrol - og ved en stokastisk udøvet magtform og den frygt, den afføder - hvad vi vil kalde terror (f.eks. bandevold, kriminalitet og naturligvis også terror i ordets snævre betydning).

Heroverfor står behovet for at teoretisere over den måde, hvorpå disciplin, kontrol og terror sameksisterer i dagens urbane geografi. Denne artikel tager et første skridt i retning af at løse denne opgave. Vi vil i artiklen fokusere på, hvorledes de tre dispositiver udfolder sig i rumlige sammenhænge og dermed konceptuelt etablere et grundlag, hvorpå analyser af moderne byliv kan base-res. Udgangspunktet er, at disciplin, kontrol og terror er tre dispositiver karakteriseret ved hver deres 'logik'. Ved nøjere eftersyn og ved at læse centrale forfatterskaber associeret med udformningen af disse tre magtdispositiver (Bentham, Foucault/Deleuze og Baudrillard/Zizek), viser det

¹ Vi vil gerne takke Christian Borch, Nils Mortensen samt to anonyme referees for nyttige kommentarer. En tidligere og kortere udgave af artiklen udkommer som "iZones of Indistinction: Security, Terror, and Naked Life" (Diken/Laustsen 2002b).

sig imidlertid hurtigt, at disse magtformer er ambivalente. Bentham fokuserer - for kort at fremdrage hans tænkning som eksempel - ikke blot på fysisk og psykisk afretning, hans tænkning kan også læses som et af de første forsøg på at affatte en biopolitisk doktrin. Det viser sig også, at de forskellige magtformer rummer hinanden som kim. Flugten fra disciplin muliggør en magtform, som regulerer folk og objekter i bevægelse. Den utopiske horisont, som åbner sig i kontrolsamfundet, forestillingen om de uregulerede og ubegrænsede bevægelser, indløses på sin vis gennem udøvelsen af terror, der netop baserer sig på et stokastisk princip. Vi forsøger således at skitserer en form for magtcyklus, hvor disciplin følges af kontrol, kontrol af terror og terror af disciplinens genkomst. Moderne byliv er, vil vi hævde, karakteriseret ved disse tre magtformers blanding og brydning.

Den netop nævnte cyklus kan læses på tre måder. For det første kan den læses konceptuelt. Man kan fokusere på magtformernes 'egenlogik', og på hvorledes denne bliver stadig mere avanceret. Man kan fokusere på brud mellem magtformerne, men også på hvordan latente problemer ophæves i mere avancerede magtformer, og på hvordan nye opstår. F.eks. fordrer magtudøvelse i kontrolsamfundet ikke længere fiksering: Bevægelse gøres til selve magtformens raison d'être. Vores bidrag vil, som nævnt, her være at fremhæve, at disse magtformer er betydelig mere ambivalente, end det normalt antages.

For det andet kan cyklen læses historisk og diagnostisk, og historien, som fortælles, er da umiddelbart, at disciplin i stadig højere grad erstattes af kontrol og kontrol af terror. Sondringen mellem et 'før' og et 'efter' ligger latent eller manifest hos mange af de teoretikere, vi beskæftiger os med. Vi vil dog forsøge at sætte dette historisk-diagnostiske perspektiv i parentes og primært fokusere på ændringerne i disciplinens problematik i senmoderne samfund og dermed også på, hvorledes disciplin sameksisterer og interagerer med kontrol og terror. Vi vil især fokusere på de ændringer i den mentale og urbane geografi, der følger af hændelser såsom terrorangrebet på World Trade Center den 11. september 2001.

Endelig kan cyklen læses perspektivistisk, hvormed de forskellige magtformer forstås som perspektiver, i forhold til hvilke kernebegreber radikalt ændrer valør. Hvad der i forhold til disciplinen forstås som frigørende bevægelser, transformeres i kontrolsamfundet til selve magtudøvelsens fundament. Den utopiske horisont, som åbnes med kontrolsamfundet - den anarkiske flugt fra kontrollens strømme - vendes ligeledes med terroren til sin modsætning. I terrorens kølvand bliver disciplinære indhegninger midlet til at realisere ens frihed - kun når man er sikker og tryk, kan man i sandhed være fri. Forholdet mellem f.eks. emancipation og repression ændres altså radikalt, når perspektivet skiftes. Dispositiverne er således gensidigt udelukkende erkendelsesprismer. I forhold til denne indsigt ligger vi milevidt fra den empiristiske magtforståelse, som dominerer i politologi og sociologi.

Den empiristiske magtteori har til dato baseret sig på klare distinktioner mellem magtudøveren og den, magten udøves overfor. Magt tænkes i henhold til dette perspektiv som noget, der kan besiddes af magthaveren, og som begrænser den magtramtes handling og bevægelse. Denne forestilling findes måske mest tydeligt i det disciplinære dispositiv, eller rettere: Det disciplinære dispositiv er udgangspunktet for den empiristiske magtteori. Disciplinære indhegninger forstås i forhold til en sondring mellem 'et indenfor' og 'et udenfor', som så oversættes til en sondring mellem

inkluderede og ekskluderede. Endelig oversættes denne sondring ofte til en sondring mellem dem, som er objekter for magtudøvelse og dem, som ikke er det. Magt forstås i forlængelse af dette perspektiv også som repressiv af natur. Som vi skal se, er det betydeligt mere kompliceret end som så.

Udgangspunktet for vores analyse af de tre dispositivers sameksistens er at påpege et ofte paradoksalt forhold mellem inklusion og eksklusion. Vi vil argumentere for, at dagens byliv i høj grad lader sig forstå ved dets ubestemmelighed og ambivalens: ikke ved en distinktion mellem et indenfor og et udenfor (og andre distinktioner, som følger heraf), men snarere ved polernes gensidige kontaminering, ved en stadig oscillering imellem dem, eller ligefrem ved deres opløsning. Ved således med den italienske filosof Giorgio Agambens begreb at fokusere på indistinktion, kan vi give de tre ovenfor nævnte perspektiver (det konceptuelle, det historiskdiagnostiske og det topologiske perspektiv) en ny udlægning, som forhåbentlig kan tjene til en mere dybtgående forståelse af magt, og især af hvorledes den udøves indenfor rumlige gestalter. Vi vil således strukturere vores gennemgang af de tre dispositiver i forhold til Agambens tænkning. Det fordrer en genlæsning af dele af magtteoriens kanon med udgangspunkt i netop begrebet indistinktion. Inden da vil vi dog indlede med Agambens egen udlægning af begrebet, og især den betydning han giver det i sin analyse af magtens rumlige gestaltning.

I. Lejren

Vi vil læse Agambens *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life* (1998) som en traktat vedrørende konstitueringen af et geopolitisk rum. Værkets væsentligste påstand er, at koncentrationslejren kan læses og forstås som det moderne projekts skjulte matrix, dets nomos (Agamben 1998: 166). Lejrene udgjorde oprindeligt et exceptionelt og udgrænset rum defineret ved og omgærdet af tavshed. Produktionen af nøgne liv, liv tømt for form og værdi, har imidlertid ifølge Agamben gradvist bredt sig til også at karakterisere det samfund, som befinder sig uden for koncentrationslejrens indhegninger. Argumentet er ikke, at man i nutidens byrum møder samme bestialitet, som man mødte i de nazistiske koncentrationslejre (og det selv om lejrlignende strukturer såsom detentionscentre for flygtninge spredes hastigt), men derimod at lejrens logik har bredt sig til samfundet som sådant (Agamben 1998: 20, 174-175). For at forstå denne logik, vender Agamben sig mod Carl Schmitts tænkning og især hans forståelse af suveræniteten.

Schmitt hævdede, at vor tids nomos er konstitueret gennem en intim forbindelse mellem lokalisering (Ortung) og orden (Ordnung). Orden begrebsliggøres i rumlige termer: som hjem, byer og nationer. Udenfor hersker uorden. Centralt i enhver retsorden står imidlertid muligheden for at erklære en undtagelsestilstand, og med denne handling bryder forbindelsen mellem lokalisering og orden sammen. Den uorden og det kaos, som tidligere blev forbundet med 'et udenfor', indskrives med undtagelsestilstanden i selve retsordenen - i 'et indenfor'. Undtagelsestilstanden viser således, at enhver retsorden er funderet i en ekstrarelig kerne (i suverænenes ret til at suspendere sin egen orden). Agamben er enig heri, men tilføjer samtidig, at koncentrationslejrens opkomst radikalt ændrer betydningen af dette sammenbrud. Med koncentrationslejrene gives undtagelsestilstanden en permanent og synlig lokalisering (Agamben 1998: 20). Suspensionen af retten gøres på paradoksalt vis permanent.

Begrebet undtagelses-tilstand får hermed en radikal ny betydning. Sondringen mellem regel (orden) og undtagelse opløses. Polerne bliver indistinkte.

"Til en orden uden lokalisering (undtagelsestilstanden med hvilken loven sættes ud af kraft) hører nu en lokalitet uden orden (lejrene som et permanent undtagelses rum)" (Agamben 1998: 20). Suveræniteten udøves ikke længere som potentialitet. Lejren indikerer, at undtagelsen er blevet reglen, og lejren tydeliggør dermed, både hvordan suveræniteten udøves, og hvordan et politisk rum etableres og afgrænses. Lejren udtrykker en logik taget til sit ekstreme, eller med Kierkegaards ord (som Schmitt senere tog til sig): Undtagelsen forklarer det generelle såvel som sig selv (Agamben 1998: 16; 1999: 48). Hvis man vil forstå suverænitet og suveræn udøvelse af magt, er koncentrationslejren derfor et godt sted at begynde. Suveræniteten udøves så at sige her i ren og umedieret form.

Suverænitet udøves ved at lyse subjekter i band² ved at reducere disse til nøgne liv. Homo sacer³ og den suveræne er således to symmetriske figurer: "Den suveræne er den, over for hvem alle mennesker er potentielle homines sacri, og homo sacer den, over for hvem alle er suveræne" (Agamben 1998: 84). Det nøgne liv er ikke nødvendigvis et liv reduceret til blot overlevelse, til dyrisk eksistens, selv om det netop var det, livet handlede om for koncentrationslejrenes muselmænd (Agamben 1999: 41-86). Et nøgent liv er livet, som det leves af homo sacer, af den som kan dræbes, men ikke ofres (Agamben 1998: 8). Homo sacer lever hverken et menneskeligt eller guddommeligt liv. Homo sacer liv tilhører menneskelivet, for så vidt det ikke kan ofres (gives til guderne). Samtidig befinder det sig imidlertid også uden for det menneskelige, såfremt homo sacers liv kan tages uden at begå mord (Agamben 1998: 71-74, 81-85). Homo sacer er indskrevet i en zone af indistinktion mellem zoe, det naturlige liv fælles for mennesker, guder og dyr, og bios, det liv, som kun mennesker kan leve (Agamben 1998: 1).

'Varulven' er et af de første forsøg på begrebsligt at bestemme homo sacer. Varulven er hverken dyr eller menneske, den lever blandt begge uden at tilhøre nogen af de to kategorier. Varulven er en lovløs eksistens, som kan dræbes, uden bødlen risikerer sanktioner af nogen art (Agamben 1998: 104-105). Varulven tvinges som forvist og ekskluderet fra byens rum til at (over)leve i skoven. Den-ne sfære hinsides byens civilisation har dog ikke logisk eller historisk forrang. Den fredløse (varulven) og det retsløse rum (skoven) blev skabt i og med subjekter lyses i band - blev skabt gennem en suveræn handling, der sætter både civilisationen og naturtilstanden (Agamben 1998: 6). Dette gør det muligt at reformulere forholdet mellem skoven og byen, og mellem naturtilstanden og civilisationen. Den oplagte reference er her igen Hobbes:

"Naturtilstanden er ikke en egentlig epoke, der ligger forud for byens grundlæggelse, men et for byen iboende princip, der kommer til syne i det øjeblik, byen betragtes som *tanquam dissoluta*, 'som var den opløst' (i den-

² Agamben påpeger ofte, at ordet 'band' har samme rod som 'bandit'. Vi har derfor fundet det rigtigst at tale om 'at lyse i band', selv om denne vending ofte anvendes i sammenhæng med den katolske kirkes eksklusion af medlemmer. Alternativt kunne termen 'fredløs' anvendes.

³ Man kan ikke med Agamben oversætte termen 'sacer' med termen 'hellig' i denne terms gængse betydning. Det centrale for Agamben er, at homo sacer på paradoksalt vis er indskrevet imellem det guddommelige og det menneskelige uden dog fuldt ud at tilhøre nogle af disse sfærer (Agamben 1999: 71-111). Mere herom senere.

ne forstand er naturtilstanden en form for undtagelsestilstand). Når Hobbes etablerer suverænitets princip med reference til den tilstand, hvor "en mand er som en ulv over for en anden mand", burde vi med *homo hominis lupus*, således i ordet 'ulv' (*lupus*) høre et ekko af *wargus* og *caput lupinam* fra Edward the Confessor's love: Det handler ikke blot om *fera bestia* og det naturligt givne liv, men snare-re om en zone af indistinktion mellem det menneskelige og det dyriske: en varulv: et menneske forvandlet til et dyr, og et dyr forvandlet til et menneske - med andre ord, en bandit, en *homo sacer*. Langt snarere end en førretlig tilstand uafhængig af byens love er Hobbes' naturtilstand den undtagelse og den grænse, der både definerer byen og er dens væren iboende" (Agamben 1998: 105-106).

Nazisternes koncentrationslejre er det mest oplagte eksempel på Hobbes' naturtilstand. Lejrenes muselmænd havde ikke, reduceret som de var til dyrisk eksistens, andre mål end blot overlevelse (Agamben 1999: 4243). Lejren var placeret uden for lovens domæne. Vagterne kunne afstraffe fangerne efter forgodtbefindende og uden at skulle stå til regnskab for konsekvenserne, på samme måde som drabet på varulven ikke blev betragtet som mord (Agamben 1998: 31). Lejrene blev dog etableret i overensstemmelse med allerede eksisterende lovgivning om *Schutzhaft* (Agamben 1998: 167), og de indsatte blev denaturaliseret ifølge legale procedurer (Agamben 1998: 132). Eksklusionen af jøderne, sigøjnerne og andre 'statsfjender' fandt sted inden for rettens domæne; der var tale om en 'inkluderende eksklusion', hvilket vil sige, og hvilket indebærer, at suveræniteten ikke blev etableret efter naturtilstanden. Naturtilstanden er et direkte udtryk for lovens kraft og potentialitet (Agamben 1998: 35-36). Den suveræne handling etablerer dette civilisationens *ground zero* ved at lyse subjekter i band, ved at reducere dens subjekter til nøgne liv (Agamben 1998: 29).

Under Weimar-republikken blev Weimargrundlovens artikel 48 anvendt flere gange for at erklære en undtagelsestilstand (*Ausnahmezustand*) og det for stadigt længere tidsrum. Efter Hitler kom til magten, udstedte han den 28. februar 1933 en forordning til sikring af folkets og statens beskyttelse, hvormed en række grundlæggende frihedsrettigheder blev suspenderet. Begrebet undtagelsestilstand blev end ikke nævnt. Dekretet forblev i kraft til det nazistiske regimes ophør, og det blev med denne forordning umuligt at skelne mellem loven og dens undtagelse. Det var en *bartholomæusnat*, der varede i tolv år (Agamben 1998: 168). Retsordenen og undtagelsestilstanden var blevet indistinkte.

Suveræn er den, som kan suspendere loven (Schmitt 1922: 19-22; Agamben 1998: 1516). Vi må forstå denne tese ret: Vi starter ikke med den suveræne, der sætter undtagelsestilstanden i værk, tværtimod: Den, der er i stand til at erklære en undtagelsestilstand (eller afslutte den og indstifte en ny retsorden), er suveræn. Suverænen etablerer distinktionen mellem indre og ydre: mellem lov og lovløshed, mellem suverænen og subjekter. At lejren er det modernes *nomos* kalder i denne henseende på en yderligere kommentar.

På den ene side skabes koncentrationslejren gennem etableringen af sondring mellem et indenfor og et udenfor. At hævde, at lejrens biopolitiske rædsler udgør det modernes samfunds *nomos*, indebærer imidlertid på den anden side, at alle subjekter reduceres til nøgne liv: De får deres væren med henvisning til en grundlæggende sondring mellem suverænen og subjekterne (den suverænen kan lyse i band, dvs.

alle). Denne begrebsliggørelse er kun i indirekte forstand rumlig - den trækker ikke umiddelbart på en sondring mellem et 'indenfor' og et 'udenfor'. Agamben forbinder her sin tænkning af homo sacer med Foucaults skrifter om biopolitik. Biopolitikken har, hævder Agamben, det nøgne liv som sit objekt. Gennem denne politikform reguleres befolkningen som et hele. Alle er inkluderet. På paradoksal vis er alle imidlertid også ekskluderet eller reguleret på distancen, om man vil. Gennem en biopolitisk rationalitet reduceres alle til blot et aspekt af deres væren: til deres køn, indtægt, uddannelse osv.

I denne forstand spejler lejrens indre dens ydre: På begge sider af det disciplinære aflukke sætter det suveræne sig igennem: som henholdsvis potentialitet (på ydersiden) og aktualitet (på indersiden). Man bør således ikke lade sig forføre af sondringen mellem det ydre og det indre, mellem frihed og undertrykkelse (magtfrihed og magttvang) og mellem borgere og muselmænd. Moderne biopolitik reducerer alle til nøgne liv. Det er præcist det, Agamben mener, når han hævder, at koncentrationslejrens logik har bredt sig til hele samfundet.

Vi står således ikke blot over for de aporier, der opstår, når der sættes en sondring mellem indenfor og udenfor (nationen, byen eller hjemmet), men også over for dem, som udspringer af kløvningen af ethvert individ og af det politiske selv. Det moderne individ er på én og samme tid subjekt og objekt (borger og undersåt). Som medlem af folket tildeles individet både rollen som lovgiver og som underkastet de love, det selv har givet (Agamben 2000: 30). De rettigheder, individerne erhverver sig gennem kampen mod den statslige autoritet (eller mod autoriteter som sådan), muliggør indskrivningen af nøgne liv i statens korpus. Individer transformerer sig til subjekter, og underlægger sig derved den magt, som de ønskede at frigøre sig fra (Agamben 1998: 121):

"På samme tid som staten gennem disciplin sætter levende mennesker som sit særlige objekt, igangsættes en anden proces, der i vidt omfang svarer til det moderne demokratis fødsel. Hermed fremstår mennesket ikke længere blot som den politiske magts objekt, men også som dens subjekt. Disse processer - som på mange måder (i hvert fald tilsyneladende) fremstår som modsatrettede - konvergerer ikke desto mindre, for så vidt begge angår borgernes nøgne liv: humanitetens nye biopolitiske krop" (Agamben 1998: 9).

Agamben har i anden sammenhæng henvist til en novelle af Kafka for at beskrive, hvorledes individer i flugten fra én magtform indfanges af en mere udspekuleret samme. I novellen "Der Bau" er det navnløse dyr, som er historiens fortæller, lidenskabeligt optaget af at bygge en uindtagelig hule. Hulen viser sig imidlertid som en fælde uden udgang. Agamben spørger: "er dette ikke netop, hvad der er sket med politiske rum i de vestlige nationalstater? Hjemmene - 'fædrelandene' - som disse stater gav sig i kast med at skabe, viste sig i sidste ende at være dødsfælder for de selv samme 'folk', som var tiltænkt at skulle bebo dem" (Agamben 2000: 140). I vores analyse af magtens 'cyklus' vil vi fokusere på netop dette forhold: at flugten fra en magtform kan åbne for mere avancerede former for magtudøvelse.

Udgangspunktet for Agambens studier af koncentrationslejre er en række distinktioner mellem f.eks. retsorden og undtagelsestilstand (naturtilstand), zoe og

bios, 'indenfor' og 'udenfor', tvang og frihed og subjekt (folket) og objekt (befolkningen). Agamben dekonstruerer disse sondringer og viser, at de reelt set er 'indistinkte': at den ene pol af dis-se sondringer altid må forudsætte og rumme elementer af sin modsætning. Særligt tydeligt er det i Schmitts forståelse af ret og suverænitæt: Der vil altid være et element af 'naturtilstand' til stede i rettens kerne. At Agamben vælger at demonstrere det i forhold til det, man kunne kalde normalitetens radikale andet, nemlig koncentrationslejrene, giver ikke hans argumenter mindre vægt. Ved at følge Kierkegaards og Schmitts metode, kan Agamben gennem analysen af koncentrationslejrene udsige noget om samfundet som et hele.

Hvor stærk Agambens argumentation end måtte være, åbenbarer den dog også åbenbare svagheder. Hans analyse er for grovkornet. Reelt kortlægger Agamben i sin analyse af koncentrationslejren to dispositiver, nemlig et disciplinært dispositiv givet i forhold til inklusion og eksklusion (hvor paradoksal denne eksklusion end måtte være) og et kontrollens dispositiv givet i forhold til moderne biopolitik, dvs. i forhold til reguleringen af folket som 'befolkning' - i forhold til statistiske beregninger af f.eks. levealder og sundhedstilstand. De to dispositiver mødes i forestillingen om homo sacer som suverænitætsudøvelsens objekt. Vi vil ikke blot argumentere for nødvendigheden af at analysere disse to magtformer som distinkte dispositiver, men også hævde at magtudøvelsen i koncentrationslejren udøves i henhold til endnu et dispositiv: terror.

At koncentrationslejrene var disciplinære aflukker kræver ikke yderligere kommentarer. Det gør det derimod, at disse også var organiseret i forhold til et kontrollens dispositiv. Det nazistiske regime benyttede sig i høj grad af det menneskelige overlevelsesinstinkt i forsøget på at få jøderne og andre 'afvigere' til at virke for deres egen udslettelse. Jøderne og de andre 'afvigere' muliggjorde det radikalt onde ved gang på gang at vælge det mindste af to onder: ghettoisering frem for omkostningerne ved protest, internering og samarbejde frem for et modværge (som umiddelbart ville medføre drab eller endeløs tortur). I lejren var der ingen plads for hvile, eftertanke eller for bekvemmeligheder: arbejde, søgen efter mad og forsøgene på at undgå afstraffelse var alle dele af en daglig kamp, som indebar at fangerne måtte være i stadig bevægelse.

Terror var en magtform, som i koncentrationslejrene greb forstyrrende ind i disse 'kontrollerede' bevægelsesstrømme. Terroren fungerer i modsætning til disciplinens mentale og fysiske indhegning og kontrollens kontrollerede strømme gennem skabelsen af uvished, utryghed og usikkerhed. Koncentrationslejrenes fanger kunne når som helst blive mål for vagternes vrede. Muligheden for at blive sendt i 'brusebadet' var naturligvis den største og mest allestedsnærværende frygt af dem alle. Selv om fangerne vidste, hvad der foregik i gaskamrene, fastholdt de fleste håbet om at kunne undslippe, eller om ikke andet om at leve yderligere nogle dage eller uger. Det menneskelige overlevelsesinstinkt er stærkt, og det vidste nazisterne også. Dette instinkt holdt fangerne konstant i bevægelse eller, hvad der for nazisterne var væsentligt, 'i arbejde'. De vidste aldrig præcist, hvad de skulle gøre for at holde sig i live. Denne usikkerhed skabte et maksimalt pres på den enkelte. Koncentrationslejren var således karakteriseret ved tre dispositiver. De virkede gensidigt forstærkende. Kontrollen blev intensiveret, fordi den blev udfoldet inden for et disciplinært aflukke fra hvilket ingen flugt var mulig. På tilsvarende vis intensiverede terroreren kontrollen ved at tilføre den et afgørende instrument: disponeringen over fangernes biologiske

krop. Når nazisternes udryddelsespolitik var så effektiv, som den var, var det bl.a. fordi den formåede at kombinere disse tre dispositiver.

Vi vil nu undersøge de tre dispositiver - disciplin, kontrol og terror - nærmere. I forhold til Agambens teori er formålet dels at udbygge og raffinere beskrivelsen af magtudøvelsen og særligt den rumlige gestaltning, som knytter sig til de tre dispositiver, og dels at give sociologisk substans til begrebet indistinktion. Sidstnævnte formål fordrer videre en teoretisering over forholdet mellem de tre dispositiver. Først det disciplinære dispositiv.

II. Disciplin

Vi vil i forlængelse af Agambens værk læse Benthams Panoptikonskrifter (1995) som en refleksion over rummets betydning for produktionen af nøgent liv. Benthams skrift har nærmest paradigmatiske status inden for bysociologien. Her læses det oftest i forlængelse af Foucaults udlægning i *Overvågning og straf* (1977). Panoptikonet forstås derfor typisk som et magtinstrument, der tjener til pacificering, immobilisering, afstraffelse og afretning. Dette er naturligvis også nærværende temaer, men ved i for høj grad at fokusere på disse overses det nemt, at potentialitet spiller en stor rolle i Benthams planer for et panoptisk design. Benthams utilitarisme og hans betoning af potentialitet leder snare-re i retning af det dispositiv, vi benævner kontrol. Det centrale i vores diskussion af Bentham bliver derfor, hvorledes disciplin åbner for kontrol. De to perspektiver er som pandoriske æsker. Foucault er visse steder opmærksom på denne ambivalens i Bent-hams skrift, og læser man den panoptiske problematik gennem Foucaults sene skrifter om *gouvernementalitet*, er det åbenbart, at Benthams utilitarisme kan læses som en politisk styringsstrategi. Samtidigt og uafhængigt af Foucaults arbejde skrev den franske lacanianer Jacques-Alain Miller et længere skrift om Benthams panoptikon (Miller 1987) - et arbejde, der i høj grad og mere eksplicit end hos Foucault betoner samspillet mellem aktualitet og potentialitet. Vi vil givet disse kvaliteter primært henholde os til den lacanianske udlægning. Miller skriver indledende om panoptikonet:

"Apparatet er en bygning. Det er rundt. Der er på hver etage celler rundt langs bygningens yderside. I midten findes et tårn. Mellem bygningens midte og dens yderside findes en neutral mellemzone. Hver celle har et vindue, der vender udad, konstrueret således at lys og luft kan komme ind, uden at man samtidig kan kigge ud. Hver celle har også en tremmedør, der åbner mod bygningens indre, således at lys og luft kan nå bygningens kerne. Cellerne kan overvåges fra rummene i det centralt placerede tårn, mens et system af skodder forhindrer, at disse rum eller deres beboere kan ses fra cellerne. Bygningen omkranses af en ringformet mur. Mellem denne mur og selve bygningen findes en passage til vagterne. Der er kun én indgang til eller udgang fra bygningen, og denne går gennem ydermuren. Bygningen er hermetisk lukket" (Miller 1987: 3).

Bentham tænkte det panoptiske princip som universelt anvendeligt og altså brugbart i alle typer af institutioner, det være sig skoler, hospitaler, forbedringshuse og fængsler (Bentham 1995: 31-34). I disse institutioner skulle en centralt placeret myndighedsperson, en lærer, en doktor eller en fangevogter overvåge de studerende,

de indlagte eller de indsatte. I og med at denne person "ser uden at blive set", kunne panoptikonets beboere ikke vide, hvornår de blev iagttaget (Bentham 1995: 34, 43). Følelsen af at være fanget af et allestedsnærværende blik skulle få de indsatte til at overvåge sig selv (Bentham 1995: 43).

Som utilitarist var Bentham besat af tan-ken om at maksimere nytte og minimere omkostninger. Afstraffelse kunne således kun accepteres, hvis den tjente et højere formål, hvilket for Bentham ville sige en forøgelse af samfundets samlede nytte (Bozovic 1995: 3; Miller 1987: 10). Afstraffelsens formål var således hverken hævn eller et ønske om at påføre gerningsmanden det samme mål af smerte, som offeret havde lidt. Følelsen af smerte kunne der ikke kompenseres for (Miller 1987: 10). Hvis afstraffelse derimod ville få andre til at afstå fra tilsvarende ugerninger, ville samfundets samlede nytte forøges (Bozovic 1995: 3).

Panoptikonet skulle således også fungere som en allestedsnærværende påmindelse til byens indbyggere om, at deres nytte i tilfælde af indespærring ville formindskes kraftigt (Bozovic 1995: 4). Bygningen skulle helst bygges på en forhøjning, så den var synlig overalt i byen. Ligesom vogteren udgjorde et center for det panoptiske fængsels indsatte, skulle selve bygningen fungere som et center for den omkransende by. Og ligesom de indsatte internaliserede vogterens blik, skulle borgerne internalisere risikoen for indespærring. Alle kunne principielt lyses i band: Suveræniteten udøves som vi også har set det hos Schmitt og Agamben som potentialitet: som noget allestedsnærværende, men ikke nødvendigvis virkeligt eller manifesteret. "Det er udelukkende den tilsyneladende straf, som har gavnlige virkning - jeg mener i kraft af eksemplets magt, som er dens primære objekt. Mens det er den faktiske straf, som forårsager al skaden" (Bentham 1988: 170; Bozovic 1995: 4).

Bentham insisterede på, at folkene i den omkransende by skulle overbevises om, at panoptikonet rummede et virkeligt fængsel. På tilsvarende vis skulle de indsatte ligeledes ikke være i tvivl om, at den skyggede, de kunne se i vogtertårnet, ikke faldt fra en attrap. Den bedste måde at opretholde fiktionen om et allestedsnærværende blik var at etablere et reelt fungerende fængsel, der påmindede borgerne om muligheden for at blive lyst i band (Bozovic 1995: 7). Bentham tænker således som Schmitt og Agamben suveræniteten som potentialitet. Magten er præcis stærkest, når den ikke udøves og 'blot' fremstår som en trussel. Bentham erkendte, at selvdisciplin var langt stærkere end den disciplin, som påtvinges af myndigheder eller andre autoriteter.

De indsatte skulle den ene dag om året, hvor fængslet blev åbnet for publikum, bære masker svarende til deres forbrydelse. Disse masker var for Bentham mere virkelige end det, de dækkede. Påført deres masker kunne man være sikker på, at de indsatte præcist vakte en afsky svarende til deres forbrydelser. Man kunne hermed undgå, at de besøgende følte en irrationel empati for de indsatte. Masken skulle desuden sikre, at afstraffelsen præcis var den rigtige (dvs. den rationelle). Hvis fanger efter løsladelse kunne genkendes, ville det åbne for en yderligere, irrationel afstraffelse i form af borgernes uvilje imod at indgå personlige forbindelser med disse:

"Skylden vil således blive afbilledet på abstrakt vis, uden at den skyldige stilles direkte til skue. Hvad ofret angår, så vil brodden tages af skammens stikkende pil, og hvad tilskueren angår, vil den opbyggelige virkning styrkes snarere end svækkes gennem dette scenari. Dette andægtige optrin vil blive

kronet - hvorfor ikke sige det lige ud? - af en maskerade: en maskerade, så afgjort, men hvilken? Ikke en lystig og vovet, men en alvorlig, bevægende og opbyggelig" (Bentham 1995: 100).

Panoptikonet tilsigtede en forvanskning af det visuelle billede med henblik på at maksimere nytte: Fiktioner materialiseret i et rumligt design kunne have reelle effekter. Denne indsigt blev anvendt i aspekter af panoptikonets virke. Det var således ikke indespærringen, men derimod manipulationen af de indsattes og borgerens selvbevidsthed, der var den panoptiske arkitekturs primære formål. Bentham var optaget af at skabe en gudfrygtig effekt i begge gruppers bevidsthed (Bozovic 1995: 14-15; Miller 1987: 5).

Over inspektørboligen, der var placeret i vagttårnets nedre del, skulle der indrettes et kapel. Hermed ville alle med præsten som formidlende led kunne føle Guds nærvær. Kapellet kunne ses gennem et vindue over celledøren, som dog samtidig var placeret så højt, at netop kun kapellet kunne ses usløret (Bentham 1995: 41). Som materialist vidste Bentham så afgjort, at ritualer funderer troen og ikke omvendt. Han var udmærket klar over, at hans materialistiske religionsteori var skandaløs, og han undskyldte derfor ordet "omnipresens", som han anvendte i beskrivelse af vagten, der ser alt, men ikke selv bliver set. Gud var naturligvis den eneste i sandheden omnipresent og suveræn (Bentham 1995: 45). Det er i forestillingen om Gud, at Bentham kommer tættest på Schmitt og Agamben. Benthams gudsopfattelse er deistisk. Gud har trukket sig tilbage fra verden for kun sporadisk at give sig til kende og gribe ind i det menneskelige liv. Det er ikke menneskene forundt at kalkulere den guddommelige intervention: Den kan komme som lyn fra en klar himmel. Med Guds tilbagetrækning gives mennesket dets frihed - dog altid en frihed under ansvar over for Gud. På dommedag må det stå til ansvar. Guds eller suverænenes tilbagetrækning fra verden svækker således ikke dens magt, snarere tværtimod. Det er gennem denne tilbagetrækning, at Gud og suverænen bliver almægtig og omnipresent.

Panoptikonet var med Benthams ord et apparat eller en maskine (Bentham 1995: 31), og på mangfoldig vis inkarnationen af et selvopretholdende system. Som vagten overvågede fangerne, overvågede offentligheden entreprenøren, der drev panoptikonet. Den-ne entreprenør blev qua konkurrence overvåget af andre entreprenører og omvendt (Miller 1987: 8-9). "Alt sammen i kraft af en simpel arkitektonisk idé!" (Bentham 1995: 95). Gennem denne simple idé kunne man kontrollere menneskers bevidsthed og det "uden unødigt tvang, endsige tortur - brugen af lænker" (Bentham 1995: 49).

Ledemotivet var selvforvaltning. I panoptikonet måtte murene være tykke for at forhindre flugtforsøg, i arresthuset kunne de være tyndere, mens et forhæng i hospitalet var tilstrækkeligt for at adskille patienterne (Bentham 1995: 77). Udenfor panoptikonet var der end ikke brug for fysiske mure: De kunne være usynlige, som det er tilfældet, når man baldrer hovedet imod moralens jernhårde love. Ydre mure eksisterer kun for at skabe indre: Når vagten indtager positionen som over-jeg, kan folket med sindsro gives dets frihed, da det netop har lært at disciplinere sig selv. Givet en allestedsnærværende frygt for at blive fanget af fangevogterens blik (følt af de indsatte) eller en frygt for at blive lyst i band af suverænen (følt af de frie individer) reduceres individerne i begge grupper til nøgne liv. Fængslet udtrykker, som skoven

førhen gjorde det, muligheden for at blive lyst i band og dermed også den suveræne instans' fuldkommenhed.

Bentham nåede aldrig at se sit panoptikon opført, men man kan hævde, at det siden hen så dagens lys - f.eks. i totalitære stater, hvor partiet gennem dets hemmelige agenter og informanter indtager den allestedsnærværende fangevogters sted. Benthams filosofi var totalitær: Alt kunne reduceres til og vurderes i forhold til dets nytteværdi (Miller 1987: 5). Det, Bentham ønskede, var fuldstændig kontrol og transparens. Man kunne gå videre, som f.eks. Agamben gør det, og hævde, at den centrale myndighed lige såvel kunne være 'folket', og at biopolitik således ikke nødvendigvis forudsætter eksistensen af et totalitært parti. Bentham erkendte den moderne biopolitikens funktion, langt før Foucault satte den på begreb (se også Miller 1987: 23-24).

Hvis man læser Bentham som biopolitisk operatør, rettes opmærksomheden mod betoningen af 'ikke-rumlige' former for magtudøvelse eller rettere mod en magtform, som ikke baserer sig på en sondring mellem et indenfor og et udenfor. Panoptikonet er således en rumlig konstruktion og en teknologi, hvis formål er at få folk til at internalisere magthavernes blik. Benthams utilitarisme havde hele befolkningen som sit objekt. Det, der synes at være en mekanisme til skabelse af velfærd (nytte), viser sig reelt som et apparat, der reducerer folk til nøgne liv.

Denne ambivalens - eller med Agambens ord indistinktion - bliver særlig tydelig, hvis man tager talerørens funktion i betragtning. Bentham beskrev i sine breve, hvorledes der i panoptikonet skulle installeres et rørsystem, der forbandt vagttårnet og cellerne, således at vagten kunne høre selv den mindste hvisken og gennem sin tale udstede ordrer til hver enkelt af de indsatte (Bentham 1995: 36, 112). Det allestedsnærværende blik lader sig på denne måde supplere af 'vægge med ører'. Ved at erstatte vagten med en læge kunne samme teknologi finde anvendelse i det panoptiske hospital. Funktionen ville imidlertid være den præcis omvendte. I hospitalet: "ville man atter se brugen af talerør af tin, hvormed patienten, selv om han ikke måtte have kræfter til mere end en stille hvisken, blev i stand til at give vagtstuen øjeblikkelig besked om sine behov samt til at modtage svar i et tilsvarende afdæmpet tonefald" (Bentham 1995: 84).

Benthams panoptikon er en mobile, hvor alle overvåger alle. Vogteren synes fri sammenlignet med det panoptiske fængsels indsatte, men kun tilsyneladende. Han er samtidig slave af kapitalismens jernhårde lov. Driver han ikke sit panoptikon optimalt, er han dømt til at gå fallit. Som alle andre står han over for muligheden for at blive ekskluderet fra systemet. Selve systemet konstitueres gennem denne mulighed.

I et mere nutidigt perspektiv og i forlængelse af Kafkas "Der Bau" kan man hævde, at den straffende og lyttende velfærdsstat reelt er to sider af samme mønt. To sider af samme utilitarisme. Den er med Foucaults ord udtryk for en gouvernemental strategi, der fordrer styring gennem selvstyring, eller endnu mere paradoksalt formuleret: styring gennem frihed - frihed til bevægelse, handling og tanke. Bag den disciplinære afretning skjuler sig en anden og mere avanceret magtform, der ikke betjener sig af indespærring eller eksklusion. Vi har kaldt denne magtform for kontrol.

I panoptikonet kan herre og slave, som vi har set i de to netop nævnte eksempler, let bytte plads: Beskyttelse bliver nemt til indespærring og lyet til en fælde. De indsatte er

som slaver, hvis tilværelse i enhver henseende reduceres qua den gigantiske beregning af samfundsmæssig nytteværdi. Omvendt er patienterne som herrer, hvis mindste hvisken udgør en befaling. Eller er det omvendt? Hvem overvåger hvem? Hvem er i sandheden suveræn? Jo mere man prøver at begribe panoptikonets funktion, desto sværere bliver det at skelne mellem herre og slave, subjekt og objekt, ude og inde, virkelighed og fiktion. Begreberne flyder sammen og efterlader en ubestemmelighedens zone: Distinktioner afløses af zoner af indistinktion.

III. Kontrol

"Mens [...] de disciplinære institutioner vinder stadig større udbredelse, har deres mekanismer en tendens til at blive 'deinstitutionaliserede' - til at udvikle sig fra at være de lukkede fæstninger, de oprindeligt var, til at cirkulere 'frit': Den massive og kompakte disciplin nedbrydes i mere fleksible metoder til kontrol [...]. Til tider tilføjer de lukkede systemer til deres interne og specifikke funktioner rollen som en ekstern overvågningsinstans, og de udvikler hermed på deres yderside en lang række sideordnede kontrolinstanser" (Foucault 1977: 211).

Foucault arbejder med og begrebsliggør to dispositiver: for det første den lukkede institution placeret på "samfundets margin vendt mod sine negative funktioner" (disciplin), og for det andet et dispositiv, som styrker magtudøvelsen "ved at gøre den flygtigere, hurtigere og mere effektiv" (kontrol) (Foucault 1977: 209). Det er dette andet dispositiv, som Deleuze (1995) senere genfinder i post-disciplinære 'kontrolsamfund', hvori en ny social topologi har overflødiggjort disciplinens geografiske og institutionelle afgrænsninger. Magt er ikke længere en "antinomadisk teknik", hvis formål er at fiksere det flygtige (Foucault 1977: 215, 218). Magten selv er blevet flygtig; de nomadiske principper approprieres i magtens tjeneste.

I kontrolsamfundet bevæger man sig ikke længere fra ét indelukke til et andet (familie, skole, kaserne, fængsel osv.), men er i stigende grad underkastet frit flydende, nomadiske former for kontrol (Deleuze 1995: 178). Inklusion og eksklusion finder sted gennem kontinuerte og mobile former for overvågning, som det er tilfældet med elektronisk mærkning, risikovurderinger og grænseoverskridende regulering af afvigende strømme af personer og objekter. Hvor disciplin er immobiliserende, sigter den postpanoptiske magtform mod reguleringen af mobile individer (Bauman 1998: 51-52). Uden at fordre normalisering rettes fokus mod forebyggende risikostyring (Rose 1999: 234).

Postpanoptisk magt kan interpellere individet in absentia (Poster 1996). Ved at regulere en fraktal 'multitude' snarere end et 'folk' producerer kontrollen en hybrid og metastabil subjektivitet, der afviger fra det disciplinære samfunds stabile identiteter (Hardt/ Negri 2000: 331-332). Kontrol opererer digitalt og omsætter alting til et system af koder og passwords. Hermed overskrides også dualiteten mellem masse og individ. "Individer bliver til 'divider' og masser til stikprøver, data, markeder eller puljer" (Deleuze 1995: 180). Med opmærksomheden rettet mod biopolitisk overvågning gennem ad-gang til væv, væsker og aftryk fra selve kroppen omdanner kontrollen "kroppen til et password" (Lyon 2001: 75).

I denne forstand indebærer kontrol en intensivering af disciplinen inden for et rum uden begrænsende indhegninger og aflukker: Kontrol er 'disciplin' uden mure - en mobil form for 'disciplin', der regulerer mennesker og objekter i bevægelse (Lyon 2001: 63). Nomadismen var tidligere et afgørende våben mod disciplinering - en måde hvorpå man kunne undslippe panoptikonet. I kontrolsamfundet approprieres de nomadiske 'krigsmaskiner' imidlertid, og styring af mobile subjekter bliver deres mål (se Deleuze/Guattari 1987: 387).

Med forskydningen fra den ekskluderende (og inkluderende) disciplinering til den generelle overvågning (dvs. kontrol), generaliseres lejrens logik til at gælde samfundet som sådan. Den umiddelbare og intensiverede biopolitiske adgang til nøgne liv indebærer, at en sfære hinsides kontrollens domæne ikke længere lader sig finde (Hardt/Negri 2000: 413). Kontrollen overskrider sondringen mellem indre og ydre (Hardt/Negri 2000: xii). Den baserer sig på en decentreret og deterritorialiseret logik. I modsætning til disciplinens sondring mellem indre og ydre skaber kontrollen et 'ou-topia', et ikke-sted (Hardt/Negri 2000: 190). Når der ikke længere findes et udenfor, antager lejren karakter af et udglattet rum, hvilket samtidig transformerer disciplinen til et simulakrum: I kontrolsamfundet er "fængslet til for at skjule, at dets logik har bredt sig til samfundet som sådan" (Baudrillard 1994: 12).

Byen belyser som en komplet teknologisk artefakt kontrollens logik. Kontrolsystemer er urbane fænomener. Byerne er knudepunkter i det mobile overvågningssamfund, og selv det virtuelle rum fortættes omkring "konventionelle byområder" (Lyon 2001: 5354). Dette er dog misvisende så langt, at den 'konventionelle by' ikke længere eksisterer. Nutidens byer lader sig ikke forstå på basis af skellet mellem en befolkning 'inden for murene' og fremmede udenfor. Den har ikke længere noget med den klassiske modsætning mellem by og land eller center og periferi at gøre (Virilio 1997: 382, 390).

Den nye urbanitet unddrager sig "minutiøse definitioner", "fastlæggelsen af grænser" og en "endelig form" (Koolhaas et al. 1995: 969). Tom Nielsen (2000) har udviklet begrebet "overskudslandskaber" for på paradoksalt vis at sætte denne formløse by på begreb. Det, som tidligere fremstod uden form - de karakterløse områder mellem byens center og dens periferi - synes nu at udfylde hele 'landskabet'. I overskridelsen af sine grænser og skellet mellem indre og ydre forvandles hele byen til et karakterløst og indistinkt rum.

Består den generiske by da af et udifferentieret flux? Langt fra! Kontrol må forstås i henhold til tre imperativer: For det første er kontrol altomfattende og fritflydende i et dertil tilpasset, udglattet rum. For det andet indebærer kontrol et element af redifferentiering, for eksempel i form af uformelle eller kulturelle identiteter, der fungerer som basis for apolitiske, det vil her sige ikke-konfliktuelle, former for identifikation, og for det tredje følges denne differentiering af forskellige typer af styring gennem kredsløb eller netværk (Hardt/Negri 2000: 198-199). Byen transformeres til en netværksby: til et fragmenteret rum holdt sammen af mobilitetsbaserede teknologier og fleksible former for magtudøvelse. Strømme af 'divider' ledes eller afskæres på taksonomisk vis (det forventes, at man ikke sover i et butikcenter eller laver en picnic på en gågade) og underkastes således et system af "trafikkontrol" (Virilio 1997: 381). I artiklen "Traffic in Democracy" skriver Sorkin allegorisk:

"Strømme tilstræber at forøge hastigheden (og vinde tid) ved at prioritere de hurtigere transportmidler. Sikkerhed fremhæves ofte som begrundelsen for dette system af præferencer. Den mulige fare, forvirring og forsinkelse, som kan føres tilbage til den udisciplinerede blanding, er anledning til elaborerede systemer til kontrol af det, trafikale eksperter kalder modale 'konflikter'. Typisk indebærer det, at langsommere køretøjer må vige for hurtigere og fodgængerne for alle andre: Fodgængere må standse for bilerne, biler for toge, toge for fly osv. Moderne byplanlægning er givet med henblik på at undgå sådanne konflikter" (Sorkin 1999: 1-2).

Konflikter og farer opstår, når strømme krydser hinanden på uventede og uønskede måder. Strømme er "formålstjenlige, gentagelige og programmerbare sekvenser for udveksling og interaktion mellem fysisk adskilte positioner" (Castells 1996: 412). Hvis disse funktionelle strømme ikke lader sig forbinde, eller hvis de bremser for hinandens frie løb, da bryder det trafikales modellering sammen. Baudrillard skriver, og igen allegorisk:

"overalt i USA har man tilpasset fortovene til de motoriserede handicappedes behov. Men de blinde, som hidtil havde orienteret sig i forhold til kantstenene, mister hermed orienteringen og bliver som resultat heraf ofte kørt over. Så fandt man på at montere rækværk til de blinde langs vejene, men blot for at handicappede kørestolsbrugere nu blev fanget i disse rækværk" (Baudrillard 1990: 30).

Immobilitet følger som yderligere en paradoksalt konsekvens af stigende hastighed. Det ses særligt i kontrollens by, hvor bofæste og inerti snarere følger en postmobil tilstand end ligger forud for denne. Den inerti, som karakteriserer kontrollens by, har ikke sit udspring i ubevægelighed, men snarere i det modsatte (Lotringer/Virilio 1997: 68). Eksistenser som Howard Hughes og Walther Hudson bliver hermed symbolet på de dystopiske aspekter af kontrollens by; på en by, hvor bevægelse ikke længere rummer et emancipatorisk potentiale.

Howard Hughes, en af det tyvende århundredes mest mobile personer og en berømt producent af transportmidler (biler) og transmission (film), levede ifølge Virilio et liv, som var indbegrebet af hastighed og bevægelse. Hughes var besat af at rejse, men endte sit liv som en teknologisk munk i Las Vegas. Han forlod ikke sin seng og undgik alle udefrakommende påvirkninger. De sidste femten år af sit liv tilbragte han i det samme værelse. I forsøget på at skabe sin helt egen og stillestående verden havde han låst sig inde på et værelse, hvor han ikke lavede andet end at se film - tilmed altid den samme. Hughes var en mobil person, som tabte kontakten til verden (Lotringer & Virilio 1997: 76-77). Sorkin nævner på lignende vis Walther Hudson, verdens tykkeste mand, der på grund af sin vægt var lænket til sin seng:

"Hudsons 'luksuriøse' anvendelse af det fysiske rum har en slående lighed med de fysiske begrænsende privilegier, som karakteriserer den globale elite, der uden at skulle yde noget fysisk befinder sig immobiliseret, fastspændt og tilkoblet i deres businessclass-sæder [...]. Dette globale netværk ofrer det private til fordel for den uhindrede bevægelse. Konstant overvågning er den pris, der må betales for muligheden for at bevæge sit frit. På ironisk vis er overvågningen mest drakonisk for dem, som oppebærer flest 'rettigheder'.

De verdensfarende er f.eks. overvåget til mindste detalje: deres gøren og laden registreres, korreleres og gøres tilgængelig for en gigantisk og usynlig hær af toldere, fordækt arbejdende kreditinstitutioner, kommercielle databaser, marketingsbaserede firmaer, private vagtværn og reklamefolk. Brug dit Amex-kort, og vi ved præcis, hvor du befinder dig. Slå alarmsystemet til i dit hjem, og vi ved, at du er taget hjemmefra. Bestil en specialmenu, og vi ved, at der sidder en ikkerygende muslim i sæde 3K" (Sorkin 1999: 9).

Kafkas "Der Bau" igen, men denne gang i form af en mobilitet som passiviserer og fører til inert. Det nomadiske tænkes traditionelt som en flugtlinje ud af de disciplinære aflukker, men med kontrollen gøres bevægelsesfriheden virksom i forhold til en ny magtform, der netop har bevægelse, mute-ring og hybridisering som sit princip. Friheden vendes da til sin modsætning. Hvilke flugtlinjer kan da tænkes som veje ud af kontrollens greb? Hvad sker der, når strømmenes velordnede univers bryder sammen, og hvad træder i givet fald i kontrollens sted?

IV. Terror

"Verdens enorme transparens har, hvad en-ten formidlet gennem satellitter eller simpelthen gennem turisternes rejser, ført en overeksponering med sig ... [og har] samtidig medført et behov for at overskride indhegning og fængsling [som princip]. Det har imidlertid fordret tilvejebringelsen af en ny form for repression: forsvinding. (Gangsterne har allerede opfundet den ved at lade lig forsvinde i cement)" (Lotringer/Virilio 1997: 87).

Inden for disciplinens skematik våger en enkelt central myndighed over enkeltpersoner og med mulighed for at immobilisere dem i samfundets udkant. Med kontrollens skematik våger adskillige deterritorialiserede myndigheder over mobile 'divider': Multituden reguleres gennem en generaliseret biopolitik. Men kontrollen er sårbar over for en række potentielle og immanente problemer. Når byens strømme grundet deres komplekse, gensidige og globale afhængighed krydses, kan de problemer, som opstår, få katastrofale konsekvenser et hvilket som helst andet sted i netværket.

Kontrolsamfundets virtuelle 'center' kan med andre ord entreres fra et hvilket som helst sted, og alle steder er derfor potentielt dets centrum. Enhver krise i kontrolsamfundet kan følgelig udvikle sig til en omni-krise (Hardt/Negri 2000: 58, 340). Hvor mareridtet i disciplinensamfundet var entropi (i form af mangel på central koordinering) og sabotage (modstand), er 'støj' den passive fare og 'virus' den aktive fare i kontrolsamfundet (Deleuze 1995: 180). Støj opstår som følge af kommunikationsproblemer mellem horisontalt strukturerede funktionssystemers koder og programmer (se Luhmann 1989). Virus derimod har forgrening og transparens (forsvinding) som princip.

Transparens er Baudrillard's metafor for den udjævnende proces, med hvilken indifferens kommer til at dominere et stadigt muterende socialt felt (Baudrillard 1990: 7, 50). Når alt bliver politisk, visner det politiske; når alt bliver seksuelt, amputeres erotikken; og endelig imploderes det sociale, når alt regnes som socialt af natur.

Sociale forandringer synes at miste deres historiske dimension, information har ikke længere karakter af begivenheder, og inden for den fysiske geografi ophæves det politiske i sine transpolitiske forgreninger. Virkeligheden imploderer i simuleringer. Transparens er kort sagt svaret på spørgsmålet, som lyder: "Hvorfor har World Trade Center to tårne?" (Baudrillard 1988: 143). De glatte overflader på WTC's to fuldkomne identiske tvillingetårne spejlede blot hinanden og fungerer herved netop som et symbol på, hvorledes distinktioner og opposition bliver stadig mindre væsentlige. WTC er symbol på det transpolitiske, på et obscønt system, hvor dialektisk polaritet ikke længere tåles, og hvor forsøg på politiske handlinger har karakter af slag i luften (Baudrillard 1994: 16, 32).

Det transpolitiske er dog ikke nogen harmonisk orden. Det politiskes underminering og det sociale implodering fremprovokerer nye former for vold, f.eks. terror, som ikke har sin baggrund i "et sammenstød mellem modsatrettede passioner, men som er resultatet af livløse og indifferente kræfter" (Baudrillard 1993: 76). Det kan derfor ikke undre, at det var terrorismen, den rå og nøgne vold, der styrtede WTC i grus. Transpolitik og terror spejler hinanden og eksisterer som to sider af kontrolsamfundets indifferente rum.

Benthams beskrivelse af den angst og frygt, som udspringer af mødet med panoptikonets fordækte autoriteter, omvendes i kontrolsamfundet. Reality-tv-programmet Big Brother udgør således en "tragikomisk omvendning af den Bentham-Orwellske fore-stilling om det panoptiske samfund, i hvilket vi (potentielt) bliver 'observeret hele tiden' [...]: I dag synes angst snarere at udspringe af udsigten til ikke konstant at være udleveret til den Andens blik" (Zizek 2001b: 249-251). Angst er i kontrolsamfundet en angst for det 'transparente'. Når det virkelige/det sociale forsvinder, finder utilfredsheden med det moderne livs inertie sit udtryk i et ønske om at bryde dette livs kunstighed og vende tilbage til virkeligheden som et benhårdt korrektiv til handling og væren (Diken/Laustsen 2002a). Kan terroren ikke forstås som en sådan traumatisk opvågning til en hård og reel 'virkelighed' bag den virtuelle og symbolske samme (se Zizek 2001a)? Antyder terroren ikke omridset af en sådan 'virkelighed' bag det moderne livs kunstighed (Baudrillard 1994: 1)?

"Hvis der er nogen symbolik i WTC-tårnenes sammenstyrtning, er det ikke så meget den gammeldags forestilling om 'den finansielle kapitalismes centrum', men forestillingen om, at de to WTC-tårne symboliserede den virtuelle kapitalismes centrum, en kapitalisme hvis finansielle spekulationer er afsondret fra den materielle produktionssfære. Den skælven, som bombningerne foranledigede, kan kun forklares på baggrund af den grænse, som i dag skiller den digitaliserede første verden fra den tredje verdens ørken. Det er bevidstheden om, at vi lever i et isoleret og kunstigt skabt univers, som skaber forestillingen om, at en uheldssvanger instans hele tiden truer os med total udslættelse" (Zizek 2001a: 4).

Terroren udfordrer kontrolsamfundets Matrix, hvis sandhed er dematerialiseringen af selve det 'virkelige liv' (Baudrillard 1994: 47). Terroren personificeres i gidslet i dets egenskab af et objekt hinsides udveksling og fremmedgørelse (Baudrillard 1990: 34-35). Gidslet er, som hinsides enhver form for udveksling, en nøgen, formløs krop: homo sacer! Alle og enhver kan gøre det ud for et gidsel. At dræbe et gidsel sender således ikke noget signal. En sådan handling har

ingen politisk betydning og effekt. Terror er "en begivenhed uden konsekvenser (og en begivenhed, som altid ender blindt)" (Baudrillard 1990: 40).

Gidslets situation kan ikke længere henføres til en idé om frihed baseret på individuelt ansvar (disciplin) eller til risikostyring baseret på objektive kalkuler (kontrol). I modsætning til begge disse situationer placerer terroreren ikke et ansvar i forhold til klart definerede aktører eller systemer. Igen, terroreren kan ramme hvem som helst, og det uden at nogen systemisk instans kan holdes objektivt ansvarlig. Gidslets fuldstændige konvertibilitet indebærer en ny forståelse af ansvar. Ved at sætte sin spektakulære anonymitet i stedet for individuel og systemisk vold generaliserer terroreren ansvaret gennem afpresningens logik. Enhver er potentielt offer eller mål for afpresning. Terrorisme:

"antyder en helt anden måde at forholde sig til magt på, end den der baserer sig på forbudets vold. Sidstnævnte havde et klart afgrænset mål og et objekt, og dens overskridelse var derfor mulig. Afpresning derimod følger antydningens kunst, baserer sig hverken på påbud eller afgørelser, men følger terrorens gådefulde form" (Baudrillard 1990: 42).

Enhver krig er 'enestående', da alle krige sætter sondringen mellem venner og fjender på ny. I terrorismen derimod forbliver det uklart, hvem fjenden er. Terrorismen er en form for "formløs krig" (Lotringer/Virilio 1997: 173). Den skaber en zone af indistinktion - en 'lejr', hvor alle potentielt er gidsler. Ikke blot selve terroreren men også dens modsvar, den postpolitiske sikkerhedspolitik, har meget til fælles med 'lejren'.

"Vi står i dag over for de mest ekstreme og farlige ændringer i den sikkerhedspolitiske tænkning. Med den gradvise neutralisering af politik og den tiltagende opgivelse af statens traditionelle opgaver bliver sikkerhed det grundlæggende princip bag al statslig aktivitet. Hvad der indtil midten af det tyvende århundrede blot var ét blandt flere områder for politisk regulering, er i dag blevet det eneste kriterium for legitim politisk handling" (Agamben 2001: 45).

Den kakofoni af diskurser, som lød i kølvandet af den 11. september, var eo ipso givet ved en kamp om at opnå en hegemonisk position. Den sikkerhedspolitiske diskurs artikulerede hurtigt sine konkurrenter inden for sin egen horisont. Og mens den sikkerhedspolitiske diskurs bliver stadig mere dominerende, redefinerer den også, hvad det vil sige at være et subjekt underkastet politisk magt.

Problemet er imidlertid, at sikkerhedspolitikken overskrider politikens væsen. Mens sikkerhedens og kontrollens instrumenter er fleksibilitet, friktionsløshed og hastighed, kræver politisk og demokratisk baseret samtale tid til refleksion og dialog. Hastigheden blinder politikken ved at transcenderer den (Lotringer/Virilio 1997: 86-87). Magt baseret på strømme, abstraktion og hastighed unddrager sig oftest politikens territorier og gør sig dermed også uafhængig af agoraen (Bauman 1999: 87).

Former for liv og for sikkerhed er, som vi allerede har set det i vores diskussion af Agamben, snævert forbundne: Sikkerheden skaber samfundet i lige så høj grad, som samfundet skaber sikkerhed (Dillon 2001). Dette overses imidlertid ofte i en tid, hvor

terror og sikkerhedspolitiske tiltag synes at legitimere hinanden. "Der er intet alternativ", "Det er en 'moralisk pligt' at føre krig mod terroren", lyder det ofte, og det selv om definitionen af terror synes mildest talt uklar (f.eks. er Bin Laden skabt af CIA og eftersøgt af FBI). Truslen mod det civile samfund er derfor tosidet: Terrorismen og sikkerhedens (trans)politik må nødvendigvis forstås i sammenhæng. Begge opererer inden for et udglattet rum, begge taler truslernes sprog ("hvis du ikke..."), og begge står givet deres natur i modsætning til retten. Sikkerhedspolitikken kan let fanges i en perverteret form indistinkt fra terrorens form. "Ønsket om sikkerhed indebærer en grundlæggende risiko. En stat, hvis eneste opgave og berettigelse er at skabe sikkerhed, er en skrøbelig organisme. Der er en allestedsnærværende risiko for, at den af terrorismen provokeres til selv at handle terroristisk" (Agamben 2001: 45).

Når det politimæssige og det politiske fly-der sammen, og når forskellen mellem terror og stat opløses, begynder terrorister og sikkerhedspolitiske aktører at retfærdiggøre hinanden og derved at terrorisere selve det politiske. I undtagelsestilstanden tages det politiske som gidsel. Det er i denne sammenhæng værd at bemærke, at den sikkerhedspolitiske diskurs har en tendens til at forstå 'terrorens netværk' ahistorisk og blottede for kausale forklaringer. Centralt er i stedet en forestilling om 'uendelig retfærdighed' tilpasset netværksamfundets og netværksbyens udglattede rum: Uorden forsøges kontrolleret gennem risikostyring. Der søges med andre ord ikke politiske løsninger på politiske problemer, og "med fraværet af en decideret politisk strategi [...] desocialiseres staten. Den udøver ikke længere sin vilje på basis af politisk vilje, men i stedet på grundlag af intimidering, forstillelse, provokation eller spektakulære anmodninger. Dette er den transpolitiske virkelighed bag det officielle politiske spil: en kynisk bias mod det sociale eliminerings" (Baudrillard 1993: 79).

Når afpresning bliver både gidseltagerens og sikkerhedspolitikken (hvor skal den næste krig føres for at forebygge krig?) logik, imploderer det sociale i statens form, hvormed både regulær og politisk vold transformeres til terror. Lejren er både terrorens og sikkerhedspolitikken rumlige udtryk.

Det bør heller ikke undre, at byen og dens liv med kontrollens og terrorens dominans afpolitiseres, og at interessen for kollektiv konsumtion og social retfærdighed ebber ud (Harvey 1973; Castells 1977). I dag er det snarere ønsket om sikkerhed, som udgør den væsentligste drivkraft bag bylivets forandring. Byen selv får status af et fænomen hinsides kontrol lig den urbane jungle, vi beskrev i artiklens begyndelse (se også Koolhaas et al. 1995: 969). Naturtilstandens genetablering mødes imidlertid ikke af nye former for politik (à la Bauman og Virilio, f.eks.), men i stedet af post-politiske 'løsninger' (se Koolhaas et al. 1995: 969, 971; MacCannell/ Flower 2000: 67-68).

Med transpolitiseringen følger en forståelse af byen som 'sadistisk'. Over for denne kan 'borgeren' kun indtage positionen som den sadistiske bøddels passivt lidende offer. Med sine befæstede fællesskaber foreskriver vor tids by sikkerheden som livsstil (se Davis 1990: 226-236). Når undtagelse bliver reglen, transformeres det urbane til en jungle, og antager dermed karakter af et objekt hinsides menneskelig kontrol.

Nikolas Roses beskrivelse af britiske rigmandsghettoer slår her hovedet på sømmet.

I takt med at den psykiatriske behandling er lagt under distriktspsykiatrien, er de tidligere asylter blevet et problem for myndighederne. Løsningen har været at sælge disse disciplinære aflukker til private entreprenører, som så bygger dem om til luksuslejligheder. Dermed får disse bygninger en helt ny betydning:

"Med en omvendning, som ville være komisk, hvis ikke den var så tragisk, bliver disse [anstalter] ikke længere lanceret som midler til at sikre det omgivne fællesskab mod de indsatte. De bliver markedsført i forhold til deres evne til at sikre beboerne i disse luksuriøse lejligheder mod de farer, som netop et genuint fællesskab udgør for dem [...]. Høje mure, overvågningskameraer, vagter og lignende kan nu omfortolkes og repræsenteres som foranstaltninger, der holder trusler ude snarere end at spærre deres årsager inde [...]. Uden for murene lurder faren" (Rose 1999: 248-249).

Disciplinens genkomst er, for at give end-nu et eksempel, ingen steder så evident som i 'den nye urbanisme' ('New Urbanism') eller i neotraditionalismen om man vil. Disney's Celebration i Florida og Steven Spielbergs Dreamworks' Playa Vista i Los Angeles står her som prominente eksempler (MacCannell 1999: 106). Byerne er designede som genuine Gesamtkunstwerk'er - som fantasibyer med detaljerede planer for alle aspekter af bylivet, f.eks. for malingen af husene. Beboerne har en lang række muligheder at vælge imellem farver inden for en neutral (sic!) palet (MacCannell 1999: 111). Disse stærkt befæstede og kontrollerede 'fællesskaber' kopierer stilen fra amerikanske 1900-tals byer og udviser en nostalgi for en tid, hvor antagonismer ikke var følt og sikkerhed ikke en allestedsnærværende bekymring. Ifølge prospektet for Celebration er byens formål at give folk mulighed for at føle, at byen har en tradition og en historie, og det selv om den er helt ny (MacCannell 1999: 116). Denne nostalgi manifesterer sig ingen steder så tydeligt som i Celebrations logo:

"Det logo, byen Celebration har rettigheder til, er intet andet end kitsch: 'en lille pige med hestehale cykler forbi et stakit og et stort beskyttende egetræ, alt imens hendes hund løber efter hen-de'. Hele tableauet er symptomatisk for et uerkendt begær efter at rulle folks liv tilbage til 1945 og genspille det, som om man ikke havde levet under truslen om den atomare udslættelse. Celebrations logo reproducerer åbningsscenen i den omtvistede borgerrettighedsfilm "Duck and Cover": En dreng cykler glad forbi et stakit i en uspecificeret by, alt imens USA rammes af et atomart angreb. Frasen 'en følelse af' - som i 'en følelse af sikkerhed', 'en følelse af fællesskab', 'en følelse af familieværdier', 'en følelse af involve-ring', 'en følelse af gensidig afhængighed' - minder os ubønhørligt om umuligheden, af at leve som var de sidste halvtreds år slettet fra den kollektive hukommelse. Ikke desto mindre er realiseringen af denne umulige drøm neotraditionalismens formål" (MacCannell 1999: 108).

I den atomare alder råder terroren: Man kan udslettes hvert sekund, og personlig sikkerhed er derfor en allestedsnærværende bekymring. Prisen, der skal betales for denne illusion om sikkerhed, er imidlertid høj: disciplin. Lyet bliver en fælde. Kafka endnu engang! "Jeg er overbevist om, at disse kontrolforanstaltninger af folk føles som frigørende. Det får dem til at føle, at deres investering er sikker", siger et medlem af

ledelsen i forsøget på at forklare de strenge regler, som gælder i Celebration (MacCannell 1999: 112).

I Celebration undertrykkes uenighed, og eksistensen af grundlæggende antagonismer afvises. De, som klager over driften af Celebrations egen skole, stemples f.eks. hurtigt af ledelsen som 'de negative' og opmuntres til at forlade Celebration (MacCannell 1999: 112). Disse åbenmundede 'negative' tilbydes endda af Disney at blive løst fra deres kontrakt på betingelse af, at de underskriver en erklæring, hvori de lover "aldrig at afsløre grunden til, at de forlader Celebration" (MacCannell 1999: 113).

Celebration er en by, hvor intet tilfældigt eller kontingent tillades. Byen er spredt ud over et stort område, hvilket gør transport med bil absolut nødvendig, og dermed forhindres tilfældige møder på vejen. Husene er bygget i et panoptisk design - alle rum kan overvåges fra en centralt placeret hall - og 'det tilfældige' søges hermed også undgået overalt i hjemmet (MacCannell 1999: 113-114). Hvis det tilfældige skulle sætte sig igennem, ville ledelsen hurtigt sikre sig, at byens farveløshed genetableres.

I disciplinens tidsalder lod det exceptionelle sig lokalisere inden for panoptikonets indhegninger. Lejren var her en ø af uorden midt i den sociale orden. Den var beboet af dem, som man ifølge sociale konventioner kunne klassificere som afvigere. I kontrolsamfundet udglattes disciplinen og udstrækkes hinsides panoptikonets mure. Men med kontrolsamfundets latente problemer, 'støj' og 'det virale', spreder en generel følelse af utryghed og usikkerhed sig. Når uorden og kaos bliver reglen, ændrer det disciplinære radikalt sin betydning. Forskandede fællesskaber (gated communities) etableres omkring kulturelle, etniske eller klassebaserede delordener, hvor risici søges minimeret gennem disciplin. Risici associeres med livet uden for 'fællesskabets' trygge rammer.

Vi kan her bevidne en cyklisk proces: disciplin følges af kontrol, kontrol af terror, og terror følges af disciplinens genkomst i form af det 'omvendte' panoptikon. Ingen steder er disciplinens genkomst mere synlig end netop i de forskandede fællesskaber, hvor illusionen om, at man kan værges sig mod det ukendte og farefulde, lever i bedste velgående.

Når tryghed og sikkerhed betragtes som absolutte størrelser, bliver prisen, der skal betales, høj: Hulen bliver en fælde. Uoverensstemmelser undertrykkes, modsætninger fornægtes, og det tilfældige søges undgået gennem forebyggende risikostyring. De forskandede fællesskaber er sindbilledet på den transpolitiske sikkerhedsstat. Som produkt af efterkrigstiden er de på paradoksal vis fuldbyrdelsen af den fascistiske ideologis angreb på den moderne by og dens demokratiske potentiale (MacCannell/Flower 2000: 74).

V. Flugt

Inden for det disciplinære paradigme udøves suveræniteten ved at etablere et retsløst rum uden for byens mure eller nationens grænser. Det er en struktur, som ofte fordobles inden for byen. Her er det bedste eksempel fængslet, hvor de indsattes bevægelsesfrihed begrænses radikalt. Det er imidlertid i panoptikonet vanskeligt at opretholde sondringen mellem herre og slave, mellem den frie borger og den

internerede. Begge er underkastet en suveræn vilje, der manifesterer sig som henholdsvis aktualitet eller potentialitet (gennem truslen om at lyse subjekter i band). I begge tilfælde reduceres subjektet til et nøgent liv. Kontrol omvender dette perspektiv ved at realisere disciplinsamfundets latente fantasi om at bryde ud af disciplinens indhegninger. I kontrolsamfundet er fri bevægelighed et imperativ, som imidlertid blot muliggør en mere sofistikeret form for magtudøvelse. Problemet er her, at mobilitet (langs nøje regulerede strømme) på paradoksal vis kan sameksistere med fiksering og inert. Nok er man mobil, men det betyder ikke nødvendigvis, at man kommer nogen vegne. Den utopiske horisont, kontrolsamfundet udgrænser, er derfor de uregulerede og anarkistiske strømmes utopi.

Terroren er således på paradoksal vis realiseringen af kontrolsamfundets utopiske potentiale. Der investeres i fantasier baseret på en følelse af utryghed, uvished og usikkerhed, der i anden omgang transformerer borgerne til indsatte i deres egne fængsler, til *homines sacri*. I den transpolitiske krig mod terrorer udvider staten sine beføjelser og gør hermed undtagelsestilstanden permanent. Terrorer og sikkerhedspolitikken forstærker hinanden i transformeringen af borgere til nøgne liv. Hvilket bringer os tilbage til disciplin som en beskyttelse mod terror. Disciplin åbner for kontrol, kontrol for terror, og terror for disciplin.

Disciplin, kontrol og terror skaber således ikke blot hver deres zone af indistinktion. Det interessante er, hvorledes disciplin muliggør kontrol, hvordan terrorer opstår i kontrolsamfundet, samt hvordan disciplinens territoriale logik reaktualiseres i terror-ens kølvand. Disciplin, kontrol og terror er operative på samme tid og indeholder elementer af hinanden. Deres topologier støder ofte sammen eller overlapper, hvilket er grunden til, at det er vanskeligt at skelne én magtform fra en anden. Set fra disciplinens perspektiv er mobilitet frigørelse, mens samme mobilitet i kontrolsamfundet meget vel kan være repressiv. Friheden eller repressionens problematik kan enten anskues fra disciplinens, kontrollens eller terrorerens perspektiv, men kun fra ét af disse ad gangen.

Når perspektivet forskydes, transformeres frihed til repression. Efter en tur i magtformernes karrusel står det klart, at de distinktioner, vi sædvanligvis arbejder med, reelt set er indistinkte.

Samtidig er det dog også klart, at magten bliver vanskeligere at undslippe, når man bevæger sig fra én 'lejr' til den næste. "Sammenlignet med de former for kontrol, som forefindes i det udglattede rum, vil vi måske anskue selv den strengeste form for indespærring som noget, der tilhører en lykkelig fortid" (Deleuze 1995: 175). Det er 'relativt let' at flygte fra disciplinens indelukker. Med kontrollens transpolitik bliver flugt vanskeligere. Med fraser som "Der er intet alternativ" udmarves det politiske, og transpolitisk vold fremprovokerer terrorer i selvmorderiske forsøg på at bryde kontrollens logik. Og når terrorer og statsmagts logikker forenes, når magten bliver obskøn, er der ikke længere nogle steder at flygte hen. Men er det netop ikke den konklusion, sikkerhedens transpolitik drager? Er der virkelig ingen genuin mulighed for flugt?

Alle magts dispositiver "er i langt højere grad defineret ved, hvad der unddrager sig dem, eller ved deres impotens" (Deleuze/ Guattari 1987: 217). Der er altid flugtlinjer, men samtidig rummer alle flugtlinjer latente farer. Netop dette er efter vores opfattelse

utrolig væsentligt at holde sig for øje i det kontrolsamfund, som gør flugt uendelig let, men samtidig også uendelig farlig. En flugtlinje kan altid restratificeres. Den muliggøres gennem deterritorialisering, men ender ofte blindt i forsøget på at etablere nye sikre territorier. Vi er så tilbage ved disciplinens problematik. Eller flugtlinjen kan transformeres til en dødsline, til en fuldstændig og blind destratificering. Vi står her over for terrorens problem: "Flugtlinjen undslipper [disciplinens] aflukker ... men udvikler sig til ren ødelæggelse, til destruktion blot og bart" (Deleuze/ Guattari 1987: 229). Terror er resultatet af en intens flugtlinje, fulgt i en higen efter selvudslettelse og en "død gennem andres død" (Deleuze/Guattari 1987: 230).

Kun hvis en flugtlinje bevarer sin immanens, sit kreative potentiale, kan den forblive genuint 'nomadisk' i Deleuzes forstand. I denne henseende er definitionen af nomadisme og dens sammenhæng med mobilitet afgørende. Nomadisme er beslægtet med afvigelse, uanset hvor langsom og beskedent den måtte være (Deleuze/Guattari 1987: 371). Det er gennem afvigelse og ikke nødvendigvis gennem fysisk bevægelse, at 'nomaden' skaber et andet rum. Det er derfor ikke overraskende, at Deleuze, selv om han ofte bliver kritiseret for at romantisere mobilitet, ikke var særlig begejstret for at rejse. "Man skal ikke flytte for meget rundt, da man ellers kvæler de nye begyndelser", skriver Deleuze, idet han med reference til Toynbee tilføjer, at "nomaderne er dem, der ikke overgiver sig, de bliver nomader, fordi de nægter at forsvinde" (Deleuze 1995: 138).

Litteratur

Agamben, Giorgio (1998 [1995]): *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.

Agamben, Giorgio (1999 [1998]): *Remnants of Auschwitz. The Witness and the Archive*. New York: Zone Books.

Agamben, Giorgio (2000 [1996]): *Means Without End. Notes on Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Agamben, Giorgio (2001): "Heimliche Komplizen. Über Sicherheit und Terror", in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, No. 219, 20. september, 45.

Baudrillard, Jean (1988): *Selected Writings*. London: Polity.

Baudrillard, Jean (1990 [1983]): *Fatal Strategies*. Paris: Semiotext(e)/Pluto.

Baudrillard, Jean (1993 [1990]): *The Transparency of Evil*. London: Verso.

Baudrillard, Jean (1994 [1981]): *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Bauman, Zygmunt (1998): *Globalization. The Human Consequences*. New York: Columbia University Press.

- Bauman, Zygmunt (1999): *In Search of Politics*, Cambridge: Polity Press.
- Bentham, Jeremy (1988 [1789]): *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Buffalo: Prometheus Books.
- Bentham, Jeremy (1995 [1787-1791]): *The Panopticon Writings*. London: Verso.
- Bozovic, Miran (1995): "Introduction. 'An utterly dark spot'", pp. 1-27 in Jeremy Bentham, *The Panopticon Writings*. London: Verso.
- Castells, Manuel (1977): *The Urban Question*. London: Edward Arnold.
- Castells, Manuel (1996): *The Rise of the Network Society*. London: Blackwell.
- Davis, Mike (1990): *City of Quartz*. London: Vintage.
- Deleuze, Gilles/Felix Guattari (1987 [1980]): *A Thousand Plateaus*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, Gilles (1995 [1990]): *Negotiations*. New York: Columbia University Press.
- Diken, Bülent/Carsten Bagge Laustsen (2002a): "Enjoy your Fight! - "Fight Club" as a symptom of the Network Society", in *Cultural Value*, Vol. 5, 4, under forberedelse.
- Diken, Bülent/Carsten Bagge Laustsen (2002b): "Zones of Indistinction: Security, Terror, and Naked Life", in *Space & Culture*, Vol. 13, under forberedelse.
- Dillon, Mike (2001): "Liberal way of war", paper præsenteret ved Lancaster University, Department of Politics, 7. november.
- Foucault, Michel (1977 [1975]): *Discipline and Punish*. London: Penguin.
- Hardt, Michael/Antonio Negri (2000): *Empire*. London: Cambridge.
- Harvey, David (1973): *Social Justice and the City*. London: Edward Arnold.
- Koolhaas, Rem et al. (1995): *S,M,L,XL*. New York: The Monacelli Press.
- Lotringer, Sylvia/Paul Virilio (1997): *Pure War*. Semiotext(e). New York: Columbia University Press.
- Luhmann, Niklas (1989 [1986]): *Ecological Communication*. Cambridge: Polity Press.
- Lyon, David (2001): *Surveillance Society. Monitoring Everyday Life*. Buckingham: Open University Press.
- MacCannell, Dean (1999): "'New Urbanism' and Its Discontents", pp. 106-130 in
- Joan Copjec/Michael Sorkin (eds.), *Giving Ground. The Politics of Propinquity*. London: Verso.

- MacCannell/Julie Flower (2000): "Urban Perversions", in *Third Text*, Vol. 51, 65-74.
- Miller, Jacques-Alain (1987 [1973]): "Jeremy Bentham's Panopticon Device", in *October*, No. 41, 3-29.
- Nielsen, Tom (2000): *Formløs. Århus: Arkitektskolen i Aarhus*.
- Poster, Mark (1996): "Database as discourse, or electronic interpellations", pp. 277-293 in Paul Heelas et al. (eds.), *Detraditionalization*. Cambridge: Blackwell.
- Rose, Nikolas (1999): *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. London: Cambridge.
- Schmitt, Carl (1922): *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. München-Leipzig: Duncker & Humboldt.
- Sorkin, Michael (1999): "Traffic in Democracy", pp. 1-18 in Joan Copjec/Michael Sorkin (eds.), *Giving Ground. The Politics of Propinquity*. London: Verso.
- Virilio, Paul (1997): "The Overexposed City", pp. 381-390 in Neil Leach (ed.), *Rethinking Architecture*. London: Routledge.
- Zizek, Slavoj (2001a): "Welcome to the desert of the real", <http://www.lacan.com/reflections.htm>.
- Zizek, Slavoj (2001b): *Did Somebody Say Totalitarianism? Five Interventions in the (Mis)use of a Notion*. London: Verso.